INFLUENȚA CRONICILOR ÎN LIMBA „SCENELOR ISTORICE" ALE LUI A. I. ODOBESCU

DE

AL. ANDRIESCU

Personalitate artistică deosebită, în multe privințe, de a lui Costache Negruzzi, Alexandru Odobescu și-a legat numele indisolubil de prozatorul moldovean prin acele *Scene istorice din cronicile romînești, Mihnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna.* După cum arată acad. Tudor Vianu în studiul introductiv al ultimei ediții din operele lui Odobescu [1]), *Alexandru Odobescu pașoptist și umanist,* pe *„Scenele istorice* se întemeiază partea cea mai întinsă a reputației literare a lui Odobescu" (p. 20). Acestea, după mărturisirea modestă a scriitorului, plin de admirație pentru opera lui Negruzzi, au ca model nuvela *Alexandru Lăpușneanul :* „După titlul și după cuprinderea acestui mic volum, fieșcine va vedea c-am avut drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpușneanu. Ca orice imitație, încercările mele sînt negreșit cu mult mai prejos de acel mic cap d-operă ; în lipsa talentului, m-am silit cel puțin să păstrez, pre cît s-a putut, formele și limba *Letopisițelor* naționale cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vîrtos țara Moldovei ; să adun datine, numiri și cuvinte bătrînești, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicele vechi". *(Prefața la ediția a II-a,* 1860, p. 97). Filiația mărturisită a acestor *Scene istorice* cu nuvela lui Negruzzi este, fără îndoială, importantă. Importanța ei nu depășește, însă, istoria literară. Pentru ceea ce urmărim noi, prezintă, în schimb, un interes deosebit, precizarea minuțioasă a surselor limbii acestor scrieri : cronicile și folclorul. Scriitorul indică cu grijă, în notele din subsol, izvoarele. Sînt citați, fără alte amănunte : Constantin Căpitanul [2]), cronicarul anonim publicat în «Magazin istoric pentru Dacia»,

---

1) A. I. Odobescu, *Opere,* 2 vol., ediție îngrijită de acad. Tudor Vianu, E.S.P.L.A., 1955. În continuare toate citatele vor fi date după această ediție.

2) *Istoriile domnilor Țării Rom'nești scrise de Constantin Căpitanul,* «Magazin istoric pentru Dacia» tomul I, Buc, 1845. Cercetările mai noi au arătat că autorul acestei cronici este Radu Popescu. Cf. N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi,* vol. III, Buc., 1945, p. 250.

tom. IV[3]), Grigore Ureche, Miron Costin[4]), Dimitrie Cantemir, Șincai, fără să-i mai pomenim pe străini. Reținem faptul că Odobescu, întocmai ca Negruzzi, care a arătat practic acest lucru în *Alexandru Lăpușneanul*, socotește că povestirea istorică își culege materialul de limbă și din folclor, nu numai din cronicile menționate. Odobescu trebuie așezat, așadar, și în ceea ce privește limba literară, în descendența «Daciei literare», alături de ceilalți scriitori ai generației de la 1848. Poate fi invocată în acest sens și lupta sa împotriva latinismului. Garabet Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura romînească* și recent Tudor Vianu, în studiul citat, au subliniat „pașoptismul" lui Odobescu: „Dezvoltînd teme istorice și folosind, în acest scop, vechile cronici și folclorul, Odobescu îmbogățește seria narațiunilor și poemelor istorice, create în spiritul programului «Daciei literare». Scriitor democrat și patriot, Odobescu se alătură astfel lui Negruzzi, Alecsandri, Bolintineanu și multor alți scriitori ai rodnicei perioade din jurul anului 1848" (Tudor V i a n u, *op. cit.*, p. 26).

Materialul de limbă preluat de Odobescu de la cronicari în povestirile sale istorice este foarte divers și depășește zona de influență a cronicilor și perioadelor istorice care prezintă interesul cel mai mare din punctul de vedere al conținutului.

În nuvela *Mihnea-Vodă cel Rău* scriitorul folosește atît *Letopisețul cantacuzinesc*, atribuit lui Stoica Ludescu, de unde sînt luate unele elemente de bază în alcătuirea țesăturii epice, cît și cronica lui Radu Popescu, partea atribuită greșit, deși cu anumite rezerve, de redactorii «Magazinului istoric pentru Dacia» lui Constantin Căpitanul. Cronica lui Stoica Ludescu oferea, în unele privințe, un material de fapte mai potrivit pentru o povestire romantică în paginile referitoare la domnia lui Mihnea vodă. Radu Popescu trece mai ușor peste o serie de amănunte pitorești, înainte și după mazilirea lui Mihnea, asupra cărora se oprise cu un interes deosebit, și chiar cu oarecare naivitate, Stoica Ludescu: nu mai menționează convorbirea dintre domn și Stoica în privința palatului, reduce la minimum peripețiile fugii lui Mircea, fiul lui Mihnea, de la Cotmeana etc. Cronicarul Bălenilor este, în schimb, mai învățat decît Stoica Ludescu, „bătrîna slugă" a Cantacuzineștilor. Limba cronicii sale este mai bogată și dispune chiar de o anume frumusețe și energie care o fac superioară aceleia din cronica logofătului cantacuzinesc. Această cronică putea mai ușor oferi, așadar, un model de limbă veche, cu posibilități mai largi de valorificare artistică, unui scriitor modern și vom vedea, la locul potrivit, ce a reținut Odobescu din paginile ei.

Cele două cronici amintite formează izvoarele de bază ale nuvelei *Mihnea-Vodă cel Rău*. Ele vor fi folosite și în *Doamna Chiajna*, raportul de greutate stabilindu-se, de data aceasta, în favoarea cronicii lui Radu Popescu. Pe lîngă aceste două izvoare, mai trebuie menționate ca

---

3) Referirea lui Odobescu trimite la compilația lui Stoica Ludescu, *Istoria Țierei Romînești de cînd au descălicat rom'nii* publicată fără numele autorului în «Magazin istoric pentru Dacia», tomurile IV și V, 1847.

4) Consultați de Odobescu în ediția lui M. Kogălniceanu, *Letopisețele Țărei Moldovei*, Iași, 1845–1852.

surse posibile de îmbogățire a limbii celor două povestiri și cu deosebire a nuvelei *Doamna Chiajna*, cronicile brîncovenești. Ne referim la cronica lui Radu Greceanu, care merge cu povestirea, în partea publicată în «Magazin istoric pentru Dacia», pînă la 1700 [5]) și la *Cronica anonimă* [6]).

Scriitorul a putut folosi, dintre cronicile brîncovenești, și cronica lui Radu Popescu, partea publicată sub acest nume în «Magazin istoric pentru Dacia», adică cea care cuprinde perioada Brîncoveanu—Mavrocordat, pînă la 1729, anul morții cronicarului [7]). Pentru a realiza „culoarea" acelor timpuri îndepărtate, scriitorul nu și-a limitat documentarea numai la izvoarele care-l informau asupra secolului al XVI-lea. De aceea ne credem îndreptățiți să afirmăm că limba povestirilor istorice ale lui Odobescu are izvoare, mai evidente sau mai ascunse, în toate aceste scrieri, la care trebuie adăugate și marile cronici moldovenești. O anumită strălucire orientală în lexic, căutată uneori cu prea multă insistență de Odobescu, se explică tocmai prin faptul că scriitorul s-a bazat atît de mult, uneori prea mult, pe izvoare din secolul al XVIII-lea, care povestesc evenimente trăite de autori. De altfel cuvîntul oriental apare în cronică și cînd este vorba de cele mai îndepărtate perioade istorice, așa fel încît poți citi cuvîntul *pașă* pentru *guvernator* pe vremea romanilor. Bineînțeles că nu se poate vorbi de astfel de nepotriviri în limba povestirilor istorice ale lui Odobescu. În general, *Scenele istorice* trebuie considerat ca o încercare reușită de reconstituire, la limita extremă permisă de literatură, a limbii romîne așa cum se înfățișa ea din secolul al XVI-lea, către sfîrșit mai ales, cînd influența turcească și grecească era în creștere, pînă în secolul al XVIII-lea, cînd aceste influențe ajung la apogeu, fără o intenție bine subliniată de a încerca o diferențiere între caracteristicile limbii romîne în secolul al XVI-lea și cele aduse de evoluția ulterioară în decurs de aproape două secole. De altfel scriitorul nici nu era obligat să reconstituie limba veche cu rigoarea filologului și problema a fost iscată numai de Odobescu, care a ambiționat să facă totuși lucrul acesta. Așa a ajuns la excesele cunoscute, care se fac simțite, din fericire, numai în lexicul oriental (includem aici și cuvintele neogrecești pătrunse în aceleași condiții de dependență turcească) din nuvela *Doamna Chiajna*, cules cu grijă din cronicile secolului al XVII-lea și al XVIII-lea.

Din sursele pe care ne-am străduit să le precizăm mai sus, Odobescu a selectat, ajutat și de o bună cunoaștere a graiului viu, un material bogat, nu numai lexical, ci și fonetic, morfologic și sintactic, deschizînd după C. Negruzzi, un drum și mai larg limbii vechilor cronici în stilul beletristic. Să vedem, în continuare, ce fapte de limbă vechi, uneori și populare, i-au oprit atenția scriitorului, determinîndu-l să încerce valorificarea lor artistică în cele două nuvele.

Fonetica. În evocarea trecutului ocupă un loc destul de însemnat

---

5) ***Istoria Țării Romînești, de la 1689–1700 de marele logofăt Radul Greceanu,*** **«Magazin istoric pentru Dacia», Tomul II, Buc., 1846.**

6) ***Istoria Țierii Romînești de la anul 1689 încoace, continuată de un anonim.*** **«Magazin istoric pentru Dacia», tomul V, Buc., 1847.**

7) ***Cronica Țerii Rom'nești*** **de Radu Popescu, «Magazin istoric pentru Dacia» tomul IV, Buc., 1847.**

și fonetismul arhaic, mai ales la Odobescu, care încearcă să păstreze și sub acest aspect limba cronicarilor. Vom intîlni, de aceea, în povestirile sale istorice arhaisme fonetice ca: *răsipite* (99), *răsipi* (100); *rădica* (99); *coprindea* (99); *blăstem* (101); *fiiul* (99); *Sibiiu* (116); *direapta* (100); *preste* (101); *pre* alături de *pe* (134); *priimește* (102); *hrăpitorilor, pohtesc* (102); *jăfuiască* (102); *trămite* (103); *sîntul* (103); *pacinică* (100); *obicinuită* (104); *sehastru* (112); *svat* (114); *respîndesc* (119); *remînea* (124); *strimtoare* (142); *strimtă* (144); *bilșugul* (117); *îmbilșugată* (143) — (vechi și *bivșug*, sau *bișug* forme neîntrebuințate de Odobescu, care o preferă pe cea citată din cauza susținerii ei populare) [8]; *protivnică* (102); *anin* „arin" (143), variantă mai apropiată, după Ovid Densusianu, de forma latinească *anninus* [9]). Printre variantele arhaice trebuie notată și forma etimologică *poclon* (< vsl. poklonŭ), p. 156 sau *nezdrăvănie* (137), în care este refăcută forma originară *ne+zdravăn+ie*.

Rămîne să fie clarificată acum problema unor fonetisme frecvente în cronicile moldovenești, moștenite de autorii lor din graiul natal. Se poate vorbi deci, în fonetică, de o influență a cronicilor moldovenești în *Scenele istorice* ale lui Odobescu? Sînt o serie de fapte, în afara admirației mărturisite față de cronicarii moldoveni, care pledează pentru această influență: rostirea dură a unor consoane: *roșală* (129); *țăl* (130); închiderea lui *e* neac. > *i*: *prietin* (101); *galbine* (143); *judicătorii* (120); *capetile* (146); *clopotile* (123). Amintim că aceste fonetisme se întîlnesc și în copiile muntenești ale cronicii lui Grigore Ureche. Tot în această categorie încadrăm și forme ca: *părete* (100) pentru *perete*; *păreche* (137) pentru *pereche, răpezire* (113) pentru *repezire, răpede* (115) pentru *repede*; *răpaosul* (139) pentru repaosul; *invălită* (144) alături de *invelită* (144) etc., în care, după labiale și după *r*, apare *ă* în loc de *e*. Pentru o influență moldovenească în fonetica *Scenelor* pledează și prezența formelor fără *i* în cuvinte care nu se rostesc astfel în Muntenia: *cînii* (100). Lectura letopisețelor moldovenești și modelul moldovenesc urmat, nuvela lui C. Negruzzi, credem că sînt factori care nu pot fi trecuți cu vederea în explicarea prezenței unor fonetisme de felul celor citate în nuvelele lui Odobescu. Trebuie să avem în vedere, în afară de aceasta, și faptul că graiul moldovenesc, mai îndepărtat din punct de vedere fonetic de aspectul actual al limbii literare, este simțit implicit cu posibilități de arhaizare mai pronunțate. De altfel unele fonetisme, considerate în mod obișnuit ca „moldovenești", aveau în limba veche și chiar în secolul al XIX-lea o arie de circulație mai largă, pentru că le întîlnim, ca fapte de limbă curente, și la unii scriitori munteni, fără să mai poată fi vorba de vreo intenție de a da textului un aer învechit ca la Odobescu.

---

8) Varianta *bilșug* o întîlnim, de pildă, în *Cronica Țerii Romînești* de Radu Popescu, «Magazin istoric pentru Dacia», tomul IV, Buc., 1847, p. 107.

9) *Histoire de la langue roumaine*, t. I, Paris, 1901, p. 119. De altfel etimologia cuvîntului, care trebuie raportat obligatoriu la lat. *alnus* (cf. *Dicționarul Academiei*) este încă neclarificată. Pentru discuția noastră este importantă doar puterea lui de a arhaiza textul, ca și atîtea alte elemente populare. Aceasta justifică tratarea cuvîntului în cadrul influenței vechi, strîns legată de cea populară.

Adăugăm, pentru susținerea afirmației că Odobescu a folosit material fonetic și din cronicile moldovenești, faptul că unele capitole din cele două povestiri istorice se întemeiază pe aceste izvoare. Deosebit de semnificativ, din punctul acesta de vedere, ni se pare capitolul IV din *Doamna Chiajna*, în care este folosită, pe larg, cronica vornicului Ureche, capitolele referitoare la domnia lui Ion vodă „ce-i zic Armeanul". Bineînțeles că vorbirea pronunțat moldovenească a vornicului Dumbravă în dialog nu trebuie pusă pe socoteala influenței cronicărești, pentru că ea rezultă din intenția scriitorului de a localiza.

S-a putut observa că multe din exemplele citate în prima categorie, ca și cele din urmă, se mai găsesc astăzi în graiurile teritoriale, în Muntenia sau în Moldova. Aceasta nu le împiedică să servească foarte bine nevoile datării, din cauză că circulau în textele vechi, într-o perioadă foarte lungă, în care normele obligatorii astăzi nu erau fixate sau nu erau respectate cu strictețe. In felul acesta particularitățile populare muntenești, reprezentate în *Scenele istorice* prin exemple ca: *dupe* (99); *d-oparte* (101); *p-a Basarabeștilor* (101); *să cază* (101); *să vînză* (115); *deșchideți* (148), exemple frecvente și în cronicile muntenești și chiar moldovenești (iotacizarea), pot evoca, cu succes, trecutul. Unele fonetisme, chiar și din cele citate, trebuie puse în legătură și cu oscilațiile existente încă în limba literară din vremea cînd și-a scris Odobescu povestirile.

Raportînd particularitățile fonetice arhaice, în care, după cum am văzut, trebuie încadrate și unele cu suport popular pînă astăzi, din cele două nuvele ale lui Odobescu, la situația acelorași elemente în povestirile istorice ale lui C. Negruzzi, constatăm numărul lor mult mai ridicat la autorul lui *Mihnea Vodă cel Rău*. Evocarea trecutului îi prilejuiește lui Odobescu, după cum vom vedea cercetînd și alte sectoare ale limbii din cele două povestiri, o reconstituire adeseori amănunțită a unor aspecte de limbă vechi. In această muncă de reconstituire a trecutului, pe plan literar, Odobescu dovedește pasiune de istoric dar și de filolog.

Morfologia. In privința structurii gramaticale nu putem menționa un număr prea mare de forme vechi la Odobescu. Surprinde mai degrabă frecvența ridicată a unora din acestea. Reținem forma *copaci* la singular; pluralul în *-e*; *inimele* (108), *aripe* (136), *ramure* (144) și în *-uri*: *suspinuri* (101), *trataturi* (116), *druguri* (132); forma articulată a numelor de persoană masculine: *Radul* (118), *Basarabul* (114); așezarea articolului masculin *lui* la sfîrșitul numelor de persoană la genitiv-dativ: *Neagului* (109), năprasnica silnicie *a Ciobanului* (124), sînul *Radului* (128), *pieptul Radului* (140); declinarea numelor de persoană masculine terminate în *-a*, *-ea* ca cele feminine: trupul Mircii vodă (121), fiul *Dracii* armașului din Mănăști (103); articularea dublă la genitiv-dativ: *Dracii armașului*; genitiv-dativul *țărei* (133), *inimei* (140); pronumele relativ *care* articulat *carele* (103), pe *carii* (124); pronumele nehotărît *ceva* transcris cu particule de întărire *-și*: *cevași* (108); *voi* pentru *vreau* (109); boierii *sta* pentru *stăteau* (103); forma unică *au* și pentru singular și pentru plural: *s-au pristăvit* (101) pentru *s-a pristăvit*; *se dete* (păstrat popular) pentru *se dădu* (102); *să pas* (141) pentru *să pășesc*; *să n-aibi* (152) pentru *să n-ai*; imperativul *păsați-vă*: „Păsați-vă

în cale! N-avem aici loc de găzduit" (p. 148); infinitivul lung cu valoare verbală: *gata a se amestecare* (150); reflexivul *se încearcă* pentru *încearcă:* „în zadar se încearcă a-și urma silnicile-i lucrări" (134); *încaile,* „măcar", răspîndit și popular: „Acum, încaile, prindeți la inimă" (p. 123).

Dintre toate părțile de vorbire, după cum s-a putut observa, verbul este reprezentat cu cele mai multe exemple. Tot aici ar putea fi adăugate și numeroasele cazuri de topică veche a auxiliarului: *păstra-vei* (134); *fi-vor* (148); *înduratu-te-ai* (151) etc. sau o formă ca *ieșise,* pentru acordul pluralului, în loc de *ieșiseră:* „Mircea și Stoica încă nu *ieșise* din a lor amorțeală" (115). Multe din formele citate, la morfologia verbului în primul rînd, își găseau un suport puternic pînă astăzi în graiuri. Ca de obicei, scriitorul le preferă față de cele ieșite definitiv de multă vreme din vorbire. În rîndul formelor arhaice propriu-zise, adică fără susținere populară temeinică, mai rare, intră și infinitivul lung cu valoare verbală. Întrebuințarea lui era în descreștere chiar în cronicile consultate de Odobescu. Apariția infinitivului lung în textul lui Odobescu trebuie pusă în legătură cu urmărirea de către scriitor, uneori foarte strînsă, a cronicii lui Grigore Ureche în finalul nuvelei *Doamna Chiajna.* Cercetarea comparativă a celor două texte, urmînd chiar trimiterea scriitorului în josul paginii, este edificatoare. *Textul lui Odobescu:* „...iar aceștia [cazacii], cum îs războinici și-n veci gata de *a se amestecare* în tot felul de vrăjbi și de sfădiri, se adunară o mie două sute de oameni și veniră la dînsul" (p. 150). *Textul lui Ureche:* „Iară cazacii, cum și sînt ei gata *de a să amestecare* la toate, neîntrebîndu, s-au strîns 1.200 de oameni și au venit și la Ion Vodă" [10]).

Cele cîteva particularități morfologice vechi pe care le-am semnalat, uneori repetate cu insistență în text, nu pot conduce la ideea unei arhaizări excesive, cu toate că și în această privință poate fi remarcată la Odobescu o rigoare, neîntîlnită la alți scriitori, de a reconstitui cu fidelitate limba veche, așa cum trebuie să se fi vorbit ea aproximativ în vremea cînd au trăit eroii celor două nuvele. Limba cronicilor este „studiată" cu grijă de nuvelist și din punct de vedere gramatical, după cum vom vedea și în capitolul următor.

Sintaxa. În sintaxa cronicarilor pot fi distinse două linii principale de evoluție: una în direcția apropierii de limba vie și alta cărturărească, afirmată mai ales în unele modele sintactice latinești. În povestirile istorice ale lui Costache Negruzzi influența stilului cronicăresc în sintaxă se face simțită mai ales în direcția moștenirii populare. Aici găsim elementele predominante, ca mai tîrziu la Mihail Sadoveanu. Din punctul acesta de vedere la Odobescu întîlnim o situație deosebită. Scriitorul cultivă și în *Scenele istorice* cunoscutul său stil periodic, care nu trebuie pus, neapărat, în legătură cu influența cronicilor nici măcar în povestirile istorice. Elemente de „stil scriptic", care se afirmă în mînuirea unor construcții sintactice complexe, dar nu întotdeauna bine stăpînite, întîlnim și la cronicari. Acumularea retorică nu lipsește din aceste construcții întinse. La Odobescu trebuie să avem în vedere, în special, formația sa de

10) Grigore **Ureche**, *Letopisețul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955, p. 186.

om de știință în analiza construcțiilor sintactice dezvoltate, a perioadelor amplificate de numeroase determinări. În alcătuirea lor se vădește un mare talent de scriitor, stăpîn pe o „gîndire complexă și nuanțată“, după cum ne atrage atenția acad. Tudor Vianu în studiul *Observații asupra limbii și stilului lui A. I. Odobescu,* vol. I din *Contribuții la Istoria limbii romîne literare in secolul al XIX-lea* [11]). Ce a putut să moștenească Odobescu, în cazul particular al *Scenelor istorice* de care ne ocupăm, pe linia aceasta a stilului scriptic, reflectat în frază, de la autorii de cronici? Întorsăturile retorice transmise la cronicari din cărțile de istorie consultate, mai evidente în cuvîntările pe care le rostesc, cu diferite ocazii, personajele, dar și anumite elemente retorice sau numai sentențioase, prezente în cronici datorită contactului acestora cu literatura religioasă, trebuie menționate în primul rînd. Acestea sînt, de fapt, cele două surse livrești care au dat rezultate sigure în sintaxa cronicarilor, alături de izvorul popular, foarte puternic la toți, mai evident la Grigore Ureche sau Ion Neculce. Credem că este evidentă sursa cronicărească a unor construcții din acest discurs rostit de cel mai bătrîn boier din delegația care-l anunța pe Mihnea că a fost ales domn: „Ani mulți întru noroc și fericire urăm măriii tale! aflatu-fi-vei din zvonul și jalea obștii că s-au pristăvit fericitul domn și bun creștin Radu-vodă, iar norodul, cerînd cu o glăsuire ca să-i fii măria ta sprijin și părinte, boierii țării te-au ales ca să urmezi răposatului în domnie și pe noi, supusele măriii-tale slugi, ne-au trămis ca să te rugăm din partea tutulor îndeobște, să priimești volnic și bucuros această sarcină. Deci fie-ți, doamne, milă de moșie și nu o lăsa în prada hrăpitorilor care de toate părțile pohtesc la dîns ca să o strice și să o jăfuiască. La măria ta aleargă toți cu nădejdea, ca puiii la cloșcă. Nu-i lepăda; îndură-te, doamne, de pămîntenii măriii tale și le deschide aripă de apărare!“ (p. 101—102). Formulele de urare și de adresare, inversiunile, exclamația, comparațiile populare, ca să nu mai vorbim de fonetismele și cuvintele vechi sau cu un sens vechi, apropie mult aceste fraze de cronică. Să nu uităm, în afară de aceasta, frecvența ridicată a frazelor introduse cu *deci* în sintaxa cronicarilor [12]). În fragmentul citat avem și un astfel de exemplu. Altădată sursa alocuțiunii trebuie căutată, în ultimă analiză, în literatura religioasă, transmisă însă, în nuvelele lui Odobescu, tot prin mijlocirea cronicii. „Cînd cuparul îi aduse potirul de aur din care bea domnii, și cînd păhărniceii dreseră pe la toți prin pahare, Mihnea se sculă, închină drept mulțumită pentru darul și mila dumnezeiască și rosti, cu glas întristat, un cuvînt în care arătă cum că „toate sînt trecătoare pe pămînt: tinerețe, pricopseală, sănătate, frumusețe și slavă, toate daruri ale proniei; cum că se scutură ca frunzele toate bunurile cîte ni le dăruiește pentru o zi milostivirea cerească; dar mai vîrtos cum n-or să fie zadarnice și amăgitoare averile și bogățiile care le agonisim noi muritorii și care ne vin de la zadarnica omenire?“ (p. 107). Reținem, din fragmentul citat, amestecul vorbirii directe cu cea indirectă și o anumită stîngăcie simulată în mînuirea elementelor de legătură ale frazei (repetarea lui *cum că* și

11) Cap. *Construcțiile*, p. 122-128.
12) Cf. Iorgu Iordan, *Introducere* la ediția E.S.P.L.A., 1955, p. 63.

abandonarea acestei legături pentru conjuncția *dar)*, încît avem impresia că ne aflăm în fața unui anacolut, construcție frecventă în cronici.

Influența sintactică a cronicilor se desfășoară la Odobescu mai ales în direcția înzestrării sale naturale, ca sprijin în tendința, generală în scrierile sale, de a construi fraza amplă. Bineînțeles că de la cronică la nuvelele sale istorice se petrece un proces substanțial de clarificare a frazei, oricîte determinări ar încărca-o, ca în acest exemplu: „Printre oamenii pe cari firea i-a lipsit de ale trupului desăvîrșiri sînt unii cari, prețuind încă din vîrsta copilăriei starea lor neasemuită cu a celorlalți oameni și de toți batjocorită, se hrănesc cu o nepregetată ciudă, c-o adîncă zăcașie care în veci le ține mintea vegheată și le pornește sufletul la viclenii și la răutăți; alții iar, mai zăbavnici poate în agerimea duhului, sînt de tineri cuprinși d-o tainică melancolie, d-o îndoioasă sfială, care mai adesea se cumpănesc cu o minte dreaptă și sănătoasă cu un suflet compătimitor, cu o inimă miloasă" (p. 227—228). Fraza aceasta amintește de cronică prin unele inversiuni (*de toți batjocorită* pentru *batjocorită de toți, nepregetată ciudă* pentru *ciudă nepregetată)*, prin cîteva expresii și cuvinte arhaice și prin determinările care amplifică conținutul ei moralizator. Ne referim în primul rînd la cele introduse cu pronumele relativ *care,* din finalul celor două părți ale perioadei. Dispunerea simetrică [13]) a membrelor perioadei, în care scriitorul excelează întotdeauna, este în afara influenței cronicilor. În realizarea ei, Odobescu dovedește nu numai talent, dar și cunoștințe de compoziție pe care nu le aveau cronicarii.

Vom observa în *Scenele istorice* ale lui Odobescu și fraze compuse din propoziții principale juxtapuse, așa cum am întîlnit, mergînd pe linia influenței populare și la cronicari: — „Ei! feții mei — le zise Mihnea — să trăiți! bună treabă mi-ați lucrat voi aicea; toate-s trainice și curate; pereții spoiți; pe jos e așternut năsip neted și mărunt; buțile stau bine înțepenite pe chezașii lor; tocitorile sînt așezate frumos pe căpătiie. Acum să vă vedem și vinurile! Ia trăgeți-mi încoa cîte o cinzeacă de la cep". (p. 110); „De atunci înainte tiranul, lepădînd orice văl de fățărnicie, începu a face răutățile pe față. Pe boieri îi omora; avuțiile le lua; soțiile și fiicele le necinstea; dăjdii multe punea asupra țării" (p. 110—111). Astfel de construcții paratactice, pe care nu le vom întîlni în pasajele descriptive, poartă pecetea unei oralități la care scriitorul nu va recurge de multe ori. Așa cum a arătat acad. T. Vianu, „hipotaxa este instrumentul lui sintactic" [14]).

În legătură cu ultima frază citată, în care sînt înfățișate, în propoziții principale juxtapuse, cruzimile lui Mihnea, ținem să facem cîteva considerații mai largi, cu scopul de a reliefa mai pregnant felul în care folosește scriitorul materialul de limbă din cronici. Ca și în alte situații vom proceda comparativ. Scriitorul folosește în fraza amintită cele două izvoare de bază: cronica lui Stoica Ludescu și cronica lui Radu Popescu. Să le urmărim în ambele variante, știind că Radu Popescu pornește, pentru perioada respectivă, de la cronicarul Cantacuzinilor. *Stoica Ludescu:*

---

13) Vezi paragraful *Simetria*, art. cit. al acad. T. Vianu, p. 124.
14) *Op. cit.*, p. 127.

„Și prinse pre toți boiarii cei mari și aleși, și-i munci cu multe munci și cumplite și le luă toată avuția și se culca cu toate jupăneasele featele lor înaintea ochilor lor“ («Mag. ist.», t. IV, p. 243). *Radu Popescu:* „...boiarii îi omora, îi muncea, avuțiile le lua, cu jupăneasele, cu featele lor se culca, dăjdii multe punea asupra țării“ («Mag. ist.», t. I, p. 112). Se poate observa cu ușurință că Odobescu, care avea posibilitatea să se informeze mai pe larg în cronica lui Stoica Ludescu asupra „muncilor“ la care-și supunea Mihnea boierii [15]) este cucerit de stilul lapidar și energic al lui Radu Popescu. Stoica Ludescu este mai plîngăreț și mai cucernic și adoptă un ton apologetic față de Basarabeștii înrudiți cu Cantacuzineștii sub protecția cărora se afla cronicarul. Odobescu, păstrînd poziția netă, în favoarea Basarabeștilor, din cronica lui Stoica Ludescu, pe linia conținutului, va fi influențat mai mult de fraza cu mișcare sigură a cronicarului partidei rivale, dispus, în schimb, oricînd, sfidînd adevărul istoric, să procedeze la „dibace micșurări“, cum spune Iorga [16]), chiar cînd este vorba de familiile înrudite cu Cantacuzineștii și nu direct de aceștia.

Scriitorul folosește, ca și cronicarul și, fără îndoială, urmînd modelul oferit de Negruzzi în *Alexandru Lăpușneanul*, parimia populară, adeseori într-o formă prelucrată: „Astfel trăia la culmea puterii și a măririi familia răposatului Dracea armașul și nu prevedea groapa ce sta căscată dinainte-i [17]) astfel și lupul, cu puii săi pustiază codrii fără d-a bănui lațul ce-i va înstruna într-o zi pe toți“ (111). În astfel de fraze, care amintesc și de stilul cărților bisericești, credem că sursa cea mai evidentă trebuie căutată în cronica lui Stoica Ludescu, mereu dispus să țină lecții de morală creștină. Depășindu-l pe cronicar, scriitorul strecoară învățătura mai mult la adăpostul înțelepciunii populare. Mai amintim că al treilea capitol al nuvelei *Mihnea-Vodă cel Rău* are ca motto zicala: „Fuga e rușinoasă... dar e sănătoasă“ (111).

Am constatat și cu prilejul discutării construcțiilor hipotactice din sintaxa lui Odobescu cîteva schimbări în ordinea firească a cuvintelor. Nu putem vorbi, în general, de complicații topice prea numeroase, în care s-ar putea identifica modelele din cronici, în frazele scriitorului. Cîteva însă, merită să fie menționate: verbul plasat la sfîrșitul frazei: „... pentru mine ceasul acesta e mai presus de cîte aievea mintea-mi a visat!“ (p. 141); așezarea adjectivului posesiv înaintea substantivului pe care îl determină [18]). „Acesta e cel mai mic *al meu* fecior, Dragomir (105); din *a lor amorțeală* (115); *al lor sînge* (115); *a lor răzbunare* (118). Preferința pentru antepunerea determinantului este ilustrată și de folosirea frecventă a adjectivului înaintea substantivului: *groaznică și cumplită boală* (102); *asprele plecări* (117); *acea semeață și groaznică strigare* (119); *și cu viclene jurăminte* (121); *nebiruită sfială* (131). Deși limba

15) Vezi urmarea la citatul de mai sus, p. 243 pînă la 245, «Mag ist.», IV.

16) *Istoria literaturii romînești*, vol. I, ediția a II-a. Buc., 1925, p. 355.

17) Să se compare fraza aceasta cu următoarea din cronica lui Stoica Ludescu: „Ear el în toate zilele săpa groapa și cugeta cum va face să piarză și neamul lor“ («Mag. ist.», IV, p. 244).

18) Locul adjectivului posesiv putea fi discutat și la morfologie. Am grupat aici toate problemele privitoare la topică.

romînă nu cunoaște nici pînă astăzi reguli fixe în această privință, locul adjectivului fiind hotărît, de cele mai multe ori, numai de anumite stări afective, uzul ilustrat de exemplele de mai sus este simțit învechit, pentru că este răspîndit în literatura religioasă și istorică, în care, după cum se știe, și adverbul *foarte* cunoaște o topică specială.

Fără să mai intrăm în amănunte, menționăm, în încheierea considerațiilor asupra sintaxei din cele două nuvele ale lui Odobescu, privite din punctul de vedere al influenței cronicilor, cîteva construcții care apar îndepărtate de uzul actual, amintind pe acela din textele vechi sau din graiuri. De cele mai multe ori este vorba de frecvența și de uzul particular al unor conjuncții, adverbe, mai rar alte părți de vorbire, cu valori sintactice diferite, ca elemente de legătură în frază: *și—de:* „Apoi seara se aprindeau prin piețe focuri mari de paie *și* zicea mereu tubalhanaua turcească *de* juca norodul; *și* uneori slujitorii slobozeau în mijlocul gloatei cîte o vulpe cu coada muiată în păcură aprinsă, *de* fugea lumea încotro putea *și* muierile speriate se îmbrînceau și alergau țipînd; iar bărbații, slobozind mereu pistoalele și desfundînd buțile de vin, chiuiau *și* benchetuiau și se veseleau cu cîntările cimpoaielor și cobuzelor muntenești *și* cu diblele lăutărești" (138); „Nu știu *de* sînt alți oameni mai dedați cu fericea..." (141); *ci:* „*ci* nu vă zăteniți din gustare" (107); *unde:* „Mihnea răspunse pe scurt că-i pare rău *unde* nu se pot înțelege d-a dreptul" (104); *cît:* „*Cît* ajunse în Ardeal (...) gîndul cel d-întîi al domnului mazilit fu să strîngă o adunătură de oameni cu simbrii" (116); *ce;* „. . .o femeie cam trupeșă, *ce* nu-i puteai zice nici tînără nici frumoasă" (100); „Pehlivanii arapi și hindii, *ce*-i adusese din țara turcească, făcură și ei feluri de nezdrăvănii și de jocuri minunate și nevăzute locurilor noastre" (137). Sursa ultimei fraze este tot în cronica lui Radu Popescu: „Adus-au pelivani de cei ce joacă pre funii, și de alte lucruri, («Mag. ist.», I, 351—352).

Sintaxa celor două nuvele ale lui Odobescu, menținînd legătura cu limba vie, cum ne-o dovedesc și unele din construcțiile citate mai înainte și chiar folosirea unor sentințe populare, se încarcă cu anumite elemente retorice specifice cronicarilor, moștenite de aceștia din literatura religioasă și din scrierile istorice consultate. Fraza se dezvoltă, în felul acesta, dar nu-și pierde echilibrul. Scriitorul evoluează, prin urmare, și în povestirea istorică, unde se putea face simțită cu ușurință oralitatea populară în sintaxă, ca mai tîrziu la Sadoveanu, tot în cadrul „stilului scriptic" despre care a fost vorba și în altă parte. Pătrunderea unor elemente de esență populară în construcțiile culte, arhaizate cu pricepere de acest prozator atît de stăpîn pe frază în toată întinderea ei, cu folosirea chibzuită a unor modele din cronică, șterge impresia de artificial, de limbă confecționată, pe cale de a se ivi din cauza solicitării prea insistente, în unele pasaje, a arhaismelor, după cum vom vedea îndată.

Lexicul. Documentarea minuțioasă făcută cu răbdarea și știința istoricului, l-a determinat pe Odobescu să folosească numeroase cuvinte care numesc ranguri, funcții și obiecte din acea vreme. Atent la ceea ce se numește „culoare locală" se dovedise și Costache Negruzzi în *Alexandru Lăpușneanul.* Prozatorul moldovean nu și-a făcut, însă, niciodată, din zugrăvirea ei un scop în sine. Din această cauză, deosebirile, în ceea ce pri-

veşte folosirea lexicului arhaic, de la un scriitor la celălalt, nu sînt numai de ordin cantitativ pentru că angajează valoarea artistică.

Termeni legați de condițiile vieții materiale.

Autorul nuvelelor *Mihnea vodă* și *Doamna Chiajna* a realizat „culoarea epocii" ca un istoric. Am cita, pentru ilustrarea celor spuse, descrierea minuțioasă a caselor domnești din București, cu toate odăile, sălile, acareturile și dependințele. Numai această descrierea arheologică foarte întinsă, pe care n-o mai reproducem (p. 131—132) aduce o recoltă de termeni ca *becerie* „încăpere boltită care servea de bucătărie la curtea domnească"; *cuinie* (culnie) „bucătărie"; *pitărie* „încăperea în care se făcea pîinea"; *jicniță* „grînar", „hambar de grîne"; *zaharea* „aprovizionarea pentru hrana palatului și a oștirii cu alimente, provizie alimentară"; *saie* „adăpost pentru vite"; *zalhana* „măcelărie"; *spătărie* „cămara spătarului", „camera de arme unde era și scaunul domnului"; *sacnasiu* „balcon închis din toate părțile din care femeile palatului priveau afară"; *bașcă* „încăpere boltită și dosnică", „beci"; *hazna* „tezaur"; *horă* „încăpere spațioasă la curtea domnească, servind ca sală de așteptare sau ca loc de petrecere". N-am mai pomenit nimic de explicațiile amănunțite pe care le dă scriitorul în legătură cu destinația precisă a unor încăperi ca: *chilii, săli, cămări, odăi,* orînduite în *caturi*, ținînd seama de faptul că aceste cuvinte sînt cunoscute și astăzi. Cu aceeași atenție scriitorul zugrăvește îmbrăcămintea mirilor țarigrădeni: Stamatie Paleologul și Andronic Cantacuzenul, p. 135—136). Cel dintîi poartă „*fustanelă* fîlfîindă și strînsă la mijloc, cămașă de *filaliu* largă-n mîneci și cusută cu *bibiluri, colciaci* și *cepchen de filendreș* stacojiu numa-n fir și mărgăritare, fesul la o parte, *iminei* mici și roșii, ș-apoi la brîu două pistoale ghintuite, lucrate în Veneția, numai cu sîrmă de argint și cu sidefuri și o *pală de taban* cu apele negre pe tăiș și cu mîner de pietre scumpe". Cantacuzenul, ginerele mărunt și gîrbovit, alesul Chiajnei pentru fiica sa Ancuța, se arată după îmbrăcăminte a fi „unul din nalții dregători ai bisericei bizantine; în cap purta naltul *calpac* de *hirșie* fumurie cu fund de *serasir;* pe dînsul avea o hlamidă de *sevai* roșu cusută cu palme de fir pe poale și încinsă d-a curmezișul, pe sub subțiori, cu un lat brîu sau *omofor,* semănat cu *matostaturi* în *șatrange;* iar d-asupra, o largă mantie de *buhur* alb cu *ceaprazuri* de aur și îmblănită cu jder, căci d-atunci începuse *kazakliii* să aducă în Țarigrad scumpele *blănuri de mosc*". Cuvintele acestea necesită, de asemenea, o glosare specială pe care o și face Odobescu în notele ediției din 1894 a *Scenelor istorice* [19]): *fustanelă* = fustă de pînză, creață și scurtă, purtată de arnăuți; *bibil* = un fel de dantelă lucrată cu acul; *colceaci* = ghete cu carîmbul nalt, care se încheie cu copci; *cepchen* = vestă scurtă cu mîneci despicate care se purta peste jiletcă; *filendreș* = catifea flamandă; *calpac* = căciulă mare, sferică, purtată de inalții demnitari ai porții și de domni; *hirșie* = blană de miel de astrahan; *serasir* = stofă de beteală țesută brocart de aur; *sevai* = stofă de mătase și fir; *omofor* = patrahirul arhiepiscopal; *șatrange* = pătrate ornamentale; *buhur* = stofă fină, caș-

19) **Vezi nota la Glosarul alcătuit de Tudor Vianu la ediția de care ne folosim (vol. II, p. 339). Noi urmăm acest glosar care se bazează pe notele lui Odobescu.**

mir; *ceapraz* = găitan, brandenburg, firet; *kazaklîu* = negustor care aduce din Rusia blănuri prețioase. Nu mai puțin împodobiți sînt *ienicerii, spahiii* și *ciohodarii* împărătești care-i însoțesc pe țarigrădeni, iar darurile pe care aceștia le descarcă de pe catîri sporesc și mai mult mirarea norodului. Scriitorul imaginează o scenă de basm oriental, în care revarsă, ca dintr-un corn al abundenței, bogățiile curții otomane, numite cu aceeași precizie încît ai impresia că prozatorul a cedat din nou locul omului de știință preocupat să numească cu termenul potrivit fiecare obiect: „ici se vedeau sipeturi de sidef, pline cu *gheordane*, cu cercei, cu *lefturi* de *smaragduri*, de *balașuri* de rubini, de *zamfiri*; pline cu paftale de aur și de *matostat*, cu coloane și cu *sponciuri* de mărgean și de mărgăritare, cu *surguciuri* de briliant; mai colo *boccealîcuri* de stofă cu așternuturi de *agabaniu*, cu primenele de borangic și de *filaliu* cusute cu *bibiluri*, cu *gevrele* și cu brînișoare de beteală, cu *feregele* și *binișuri* de *buhur*, de *cănăvăț* și de *sevai*, cu blănuri de șder, de rîs și de *samur*, cu *gearuri* și cu *taclituri* turcești; mai dincolo lăzi cu *covoare de Ispahan*, cu oglinzi de Veneția, cu *buhurdaruri* pline de scumpe *miresme din Hegias*, cu apărători de pene, cu *felegene* de smalt, cu *zarafuri* de sîrmă, cu *tipsii*, *lighene* și *ibrice* de argint, cu *cohale* de *cleștar de munte*, cu linguri de fildeș săpat și cu felurite alte bogății, care de prin toate țările le aduceau venețienii, armenii și ebreii în Țarigrad" (p. 136). Fraza este compusă, de fapt, numai dintr-o bogată enumerare de stofe și podoabe: *gherdane* = brățări salbe; *lefturi* = medalioane și bănuți de salbe; *balaș* = piatră scumpă, de culoare roșie, bătînd în vînăt; *zamfir* = safir; *surguci* = copcă și peniță formată din pietre scumpe care se punea la căciulile boierești sau domnești; *boccealîc* = învelitoare, legătură cu așternuturi; *agabaniu* = pînză foarte subțire de bumbac, stofă scumpă țesută cu argint; *gevrea* = batistă cusută cu mătăsuri și fireturi; *feregea* = haină lungă și largă purtată de femei în Orient; *biniș* = manta mare pe care o purtau boierii și soțiile lor; *cănăvăț* = stofă grea și luxoasă; *sevai* = stofă grea și scumpă de mătase și fir; *gear* = șal foarte fin, de India; *taclit* = stofă de lînă servind ca învelitoare, cingătoare de stofă, vărgată, legată peste mijloc sau la cap; *buhurdar* = vas de afumat cu mirodenii; *felegean* = ceașcă fără mîner; *zaraf* = păhăruș în gura căruia se așeza *felegeanul*; *cohal* = cupă fără picior. N-am notat aici cuvintele care ni s-au părut cunoscute. Trebuie să facem mențiunea, în afară de aceasta, că de multe ori sensul cuvîntului este precizat de autor în context, dacă nu se recurge la nota în josul paginii.

Se pune întrebarea, în ce măsură lexicul acesta, în majoritatea cazurilor de origine turcă, eventual neogreacă, urmează modele oferite de cronicari? În cronici se întîlnesc numeroase scene de fast oriental. Inscăunările, alaiurile domnești sau turcești [20]), nunțile fiilor și fiicelor de domn sînt cele mai frecvente prilejuri. Cîteodată relatarea este săracă: „Însă cîte trebuia la o nuntă domnească, nemică n-au lipsit" (139) [21]) notează Miron Costin despre nunta domniței Ruxanda cu Timuș; „după

20) Descriind un alai domnesc, Odobescu trimite în notă la Miron Costin (p. 104).
21) Ediția P. P. Panaitescu, Fundația pentru literatură și artă.

acel Radu beizadea dîndu-și pre fii-sa [Stanca, fiica lui Brîncoveanu] cu cinste și cu mare pompă nuntă au făcut, strîngîndu-se toată boierimea țării și venind soli de la Moldova și dintr-alte părți mai vîrtos" *(Anonimul brîncovenesc,* p. 35)[22]). În continuare este prezentat un oaspete țarigrădean, „dragomanul cel mare al împărăției". Același anonim notează despre nunta Mariei, fiica lui Brîncoveanu, cu Constantin Vodă Duca: „iar și veselie ce s-au făcut în Iași, la Moldova, cum spun cei de au fost cîte una cu anevoie este a să povesti" (p. 56). Ion Neculce, tînăr postelnic pe acea vreme, după cum ne informează, va descrie în letopisețul său, cu simțul lui pentru culoare, mai pe larg, această petrecere domnească, făcînd loc și unor elemente lexicale a căror origine cronicărească la Odobescu încercăm s-o demonstrăm aici. Tot de la cronicarul moldovean avem și acel cunoscut portret satiric al lui Dumitrașcu-vodă Cantacuzino, grec țarigrădean. Podoabele orientale cu care domnul o copleșește pe Anița, pe care „o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de *șahmarand,* cu *șlic* de *sobol* și cu multe odoară împodobită" (166), trebuie să fi reținut atenția lui Odobescu, care avea, după cum am arătat, multă admirație pentru cronicarii moldoveni. Nu avem pretenția să stabilim izvoarele unor scene și tablouri ca cele citate din povestirile istorice ale lui Odobescu în cronica lui Ion Neculce. Am arătat, în altă parte, că izvoarele principale se găsesc în cronicile muntenești, din care scriitorul își extrage țesătura faptelor. Credem însă că în cronica moldoveanului Neculce, Odobescu a găsit un îndemn prețios în notarea, adeseori cu cuvîntul oriental, a unor amănunte peste care alți cronicari trec. De altfel modelul din cronică urmat de Odobescu în zugrăvirea nunților celor două fiice ale Doamnei Chiajna, precizat de autor, se află tot în *Istoriile domnilor Țării Rumînești:* nunta Catrinei, fiica lui Duca vodă, cu Ștefan, fiul lui Radu vodă. Scriitorul urmărește cu multă fidelitate, în descrierea „nezdrăvăniilor" unor „pelivani arapi și hindii", textul lui Radu Popescu, reproducînd cuvinte din cronică: „adusese și un pelivan hindiu harap, care făcea jocuri minunate și nevăzute pe locurile noastre" («Mag. ist.», I, p. 352). Cu toată prudența, pentru că Odobescu nu indică niciodată această sursă, deși îi citează pe Grigore Ureche și Miron Costin, amintim că această nuntă, pe care o va descrie mai tîrziu și Sadoveanu în Zodia Cancerului, este povestită, într-o pagină din cele mai frumoase din literatura veche, și de Ion Neculce[23]). Mai mult, din cronica sa rezultă, mai clar decît din aceea a lui Radu Popescu, caracterul convențional al acestei căsătorii, pe care fiica domnului, întocmai ca Ancuța din nuvela lui Odobescu, n-o dorea, „fiind feciorul Radului-vodă grozav la față".

La fel de bine reprezentat în nuvelele lui Odobescu este și lexicul arhaic din alte sectoare, chiar dacă nu vom mai putea semnala enumerări atît de bogate ca în fragmentele citate. Repartizați în tot cuprinsul celor două nuvele, deși numeroși, acești termeni nu mai creează impresia de aglomerare în aceeași măsură ca cei menționați în prima categorie (descrierea interioarelor, haine, podoabe).

---

22) Ediția întocmită de Const. Grecescu, Editura științifică, Buc., 1959.
23) Ediția citată, p. 193–194.

Stat, administrație, viață socială:[24]), *aprod* (104); *arhonta* (131); *ban* (190); *boiarin* (146); *bräslaș* (123); *cămărășel* (107); *cluciar* (124); *cocon* (122); *cocoană* (130); *comis mare* (105); *copil de casă* (104); *cupar* (107); *divan* (129); *dragoman* (130); *firman* (147); *gelep* (123); *haraci* (128); *hatișerif* (128); *hrisov* (134); *ispravnic* (146); *jupaniță* (101); *lipcan* (104); *logofăt mare* (106); *mazil* (117); *a mazili, mazilit* (116); *medelnicer* (107); *moșie* „țară" (101); *manzup* (130); *jupan* (146); *padișah* (126); *păhărnicel* (107); *pitac* (134); *postelnic* (103); *raia* (130); *rumîn* (144); *scutelnic* (104); *spătar* (118); *surghiun* (149); *vecini*: termenul este explicat de Odobescu în notă — „*Așa se chemau* sătenii robi în *vechime*; *vel* (128); *vistier* (146); *vizir* (120); *vornic* (104).

Față de termenii din prima categorie, observăm la cei din a doua o îmbogățire a limbilor de origine. Termenii turcești și grecești se alătură fondului slav sau chiar latin. De aceea unii dintre dînșii, deși foarte vechi, nu sînt simțiți ca străini. Foarte răspîndiți în literatura veche, ei fac parte dintr-un fond comun în proza de inspirație istorică, cu excepția cîtorva turcisme care, din punctul acesta de vedere, s-ar putea alătura primei categorii. Odobescu se deosebește de alți scriitori care cultivă genul prin încercarea pe care o face, în cele două nuvele, de a da viață literară și unor termeni prea legați de epocile dispărute.

Armata (grade militare și arme): *armaș*[25]) (99); *armășel* (104); *beșliu* (125); *buzdugan* (102); *capudan-pașa* „marele amiral" (139); *călăraș* (102); *crucile de pedestrași* (127); *dorobanț* (104); *ferentar* (104); *fustaș* (108) „ostaș care păzea cu fușta (sau sulița) la intrarea camerei domnești"; *gloată* (99); *grumăjer de zale* (100); *hanger* (127); *haramini levinți* (112) „tîlhari, ostași nedisciplinați"; *harță* (157); *ianicer* (131); *iatagan* (100); *jungher* (100); *lefegiu* (104); *ordie* (136); *oaste pedestră* (122); *palicar* (135); *panduri* (122); *pilc* (111); *pușcă* (103); *roșiori* (126); *satir* (100); *săneață* (100); *sărdar* (126); *seraschier* (129); *simeni* (104); *singeac* (104); *spahiu* (127); *spată* (103); *stol de adunătură* (126); *șătrar* (132); *tui* (100); *vătaș* (104); *vînători* (112) etc.

În utilizarea acestor termeni, scriitorul se dovedește cîteodată la fel de minuțios ca și cu cei din prima categorie. Organizarea unui *alai* îl preocupă la fel de mult ca și descrierea încăperilor sau vesmintelor personajelor. „Culoarea istorică" apare aici îngroșată cu o vădită tendință de prezentare aproape științifică a „scenei". Iată un exemplu cît se poate de concludent din nuvela *Mihnea-Vodă cel Rău*, fragmentul referitor la inscăunarea voievodului, pe care nu-l cităm în întregime: „În cap mergeau, ca să le deschidă drumul, *dorobanții* cu gîrbace și *vînătorii* de plai și de Olt cu lungi *sănețe;* în urma lor veneau *roșiorii* și *verzișorii* călări, despărțiți în *căpitănii*, fiecare cu steagul ei, purtînd mintene roșii

24) **Pentru că mulți din acești termeni sînt înregistrați de acad. Tudor Vianu în studiul citat, am renunțat, pentru evitarea unor repetiții, să-i mai prezentăm sub formă de glosar.**

25) **Funcția militară era, de multe ori, și administrativă. Această mențiune este valabilă și pentru alți termeni citați.**

și verzi; apoi caii domnești, acoperiți cu grele *harșale* de fir și de mătăsuri; îndată dupe aceștia Mihnea, însoțit de patru viteji *ferentari* cu lăncile poleite-n vîrf și la mînere, și urmat de boierii de taină cu *vătașii, aprozii, armășeii* și *lipcanii* lor. Apoi urmau *copiii din casă,* toți feciori de boieri, îmbrăcați cu *șavanele* și *cobanițe* de felurite stofe scumpe, avînd mari podoabe și *fotaze* la cai; ei și cu *aprozii* purtau *sîngeacul* sau steagul cel mare și două *tuiuri* turcești date de la împărăție. Dupe dînșii veneau *lefegiii* cu haine galbene, *simenii* și *scutelnicii pedeștri*; apoi *gloata* boierilor *mazili* și *boiernașilor*, iar la sfîrșitul tutulor *cetelor*, o grămădire amestecată de slugi boierești, de orășeni, de negutători și de săteni" (p. 104).

Deși le depășește în multe privințe, ca bogăție și varietate în primul rînd, printre sursele prime ale acestui vocabular trebuie menționate tot scrierile vechilor cronicari. Atît în cronica lui Stoica Ludescu, cît și în cronica lui Radu Popescu se găsesc detalii, asupra cărora alți cronicari se opresc mai puțin, cu privire la organizarea militară și chiar cu privire la îmbrăcămintea ostașilor. În ambele cronici se povestesc, cu multe amănunte, tulburările seimenilor și dorobanților sub Matei Basarab și urmașul său, Constantin vodă [26]), cu tot tratamentul avantajos de care se bucurau, dăruiți de aceștia, după cum spune Radu Popescu în limbajul său colorat, cu „lefi" și „cu postave fieștecăruia după obrazul lui" [27]). Dacă Stoica Ludescu are, ca de obicei, pentru perioada aceasta, amănunte mai numeroase ca Radu Popescu asupra tulburărilor acestor „slujitori", ultimul mulțumindu-se să rezume cele spuse de cronicarul Cantacuzinilor, în schimb de acolo de unde povestitorul se afirmă ca martor ocular, amănuntele, odată cu doza de subiectivitate, sporesc. Iată încîntarea vădită cu care descrie cronicarul oastea lui Grigore Ghica: „care strîngîndu-și den toate *breslele călărașii, dorobanții, roșii, visternicei, postelnicei, stolnicei, vornicei, păhărnicei,* le-au făcut *steaguri* și le-au dat tuturor *sulițe văruite* și cu *prapure* feliuri, feliuri, fieștecare după breasla lor, și au făcut oaste frumoasă, atîta cît mergînd și făcînd *halai* înaintea împăratului, s-au mirat și împăratul și toți turcii de oști ce avea Grigorie vodă frumoase" (p. 370). Din astfel de însemnări ale vechilor cronici, la care scriitorul adaugă știința lui înaltă de cercetător al trecutului, s-a născut lexicul variat al celor două „scene istorice", la lectura cărora, după opinia acad. G. Călinescu, „plăcerea cititorului este de ordin stilistic" [28]) mai ales. Pentru zugrăvirea unor obiceiuri ale timpului, Odobescu se folosește de scrierea lui Cantemir *Descriptio Moldaviae,* culege terminologie tehnică din *Puterea armată și arta militară de la intemeierea Principatului Valahiei pînă acum,* 1844 și, fără îndoială, cunoaște și literatura de ceremonial atît de bogată în perioada de culme a influenței grecești. Bazat pe astfel de surse, care veneau să împlinească ceea ce-i oferea lectura atentă a cronicilor, scriitorul realizează un limbaj potrivit pentru povestirea istorică, uneori excesiv, dar niciodată lipsit de culoare și de farmecul epocii.

---

26) **Vezi cronica lui Stoica Ludescu «Mag. ist.», t. IV, 1847, p. 327 - 341 și cronica lui Radu Popescu, «Mag. ist.», 1845, p. 290—315.**

27) **«Mag. ist.», t. I, p. 290—315.**

28) ***Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent,* Fundații, 1941, p. 306.**

Biserica: arhontărie (112) „arhondaric"; *blagoslovenie* (105); *blagoslovi* (112); *bogonisi*: un „biet călugăr bogonisea pe slovenește" (100); *mir* (102); *obștescul sfîrșit* (112); *omofor* (103); *otîrnie* (113), „utrenie"; *pleoapă* (122), „capacul sicriului" (comp. cuvîntul *plehupă* <bg. pohlupka „capac") din cronica lui Stoica Ludescu, «Mg. ist.», t. IV, p. 255); *pogribanie* (125); *preastol* (103); *pristăvire* (122); *trapezărie* (113). Adăugăm și expresia *tebê boga hvalin!* (103) „pe tine doamne te lăudăm". Pentru Ardeal sînt de semnalat și termenii *bărat,* „preot catolic", și *organ,* „orgă": „cîntările latinești ale *băratului* și răsunetului măreț al *organului*" (119). Sursa celor mai mulți termeni din această categorie trebuie căutată în primul rînd în cronica lui Stoica Ludescu, care, transcriind viața sfîntului Nifon, dovedește pasiune hagiografică în dauna purității istorice a letopisețului.

Termeni din sectoare diverse: carte (109); *conac* (113); *conăci* (138); *eunuh* (129); *gheaur* (129); (de) *iznoavă* (116); *leat* (99); *masala* (106); „făclie"; *năslire* (128) „dorință"; *oblici* (126); *paucă* (103) „țambal"; *pehlivan* (137); *pisanie* (110); *prostatic* (118); *sarai* (145); *tubalhana* (138); *zaharica* (106); *zavistie* (127); *zăcășie* (127); *zăticni* (113) etc.

Adăugăm la sfîrșit și cîțiva termeni, aparținînd tuturor sectoarelor de care ne-am ocupat, folosiți de scriitor *cu sensul lor originar, arhaic: a căzni,* „a tortura": „pe slujitorii și pe preoții lor *îi căzni*" (110); *închina*: „ar fi *închinat* țara" (103); *învîrtejire,* „întoarcere": „să-mi faci *carte* către Barbu și poruncă de *învîrtejire* Neagului (109); *a munci* „a tortura": „îi bîntuia și-i *muncea* cu răutate" (121); *se petrecuse* „trecuse": „cu aceste întîmplări *se petrecuse* cîtăva vreme" (146); *sărman* „orfan" (122); *a strica* „a distruge", „a omorî": „ca să o *strice* [țara] și să o jăfuiască" (102), „să nu *stricați* pe nimeni" (113); *ticăit* „nenorocit": „*ticăiții* călători ajunseră în cetate, doborîți cu totul de osteneală și de feluritele încercări ale acestei groaznice nopți" (114); *tiptil* „deghizat": „un om *tiptil*" (107); *voie vegheată* „bunăvoință": „dar un lucru, mai ales, întoarce spre dînsul *voia vegheată* a sultanului" (140—150).

Fără a fi epuizat bogatul izvor al lexicului vechi din cele două povestiri istorice putem afirma, pe baza materialului prezentat, că Odobescu s-a străduit, cu toată priceperea lui de pasionat cercetător al trecutului, să dea viață artistică cuvintelor vechi pe care le întîlnea în izvoare, în cronicile țării în primul rînd. Acestea apar, cu precădere, în descrierea ceremoniilor, costumelor, clădirilor și încăperilor. Naivitatea cronicarului, care se miră bătrînește de fastul oriental de la curte, este depășită de severitatea omului de știință, care o descrie minuțios și detașat. Reconstituirea istorică și arheologică îl conduce pe scriitor la un fel de reconstituire lingvistică, excesul fiind — și într-un caz și în celălalt — evident într-o operă literară. Cele două compuneri nu se sting, ca opere de artă, din această cauză. Ele capătă, așa cum s-a arătat și cum a intenționat autorul, o anumită savoare stilistică cu ajutorul acestor elemente.

În zugrăvirea relațiilor sociale din acea vreme, aici aflîndu-se miezul rezistent al acestor nuvele, scriitorul s-a servit, sprijinit pe cronică,

de mijloacele lingvistice arătate. Analiza lor ne permite să conchidem că Odobescu are, pentru dezvoltarea limbii artistice romînești, și meritul, pe lîngă altele, de a fi contribuit, alături de Costache Negruzzi, la adîncirea unui drum nou al nuvelei istorice în ceea ce privește mijloacele de expresie. Acesta își are punctul de plecare în vechile cronici. Costache Negruzzi a fructificat cronica mai ales în latura legăturilor cu limba vie, iar Odobescu a dezvoltat-o mai ales în latura stilului scriptic [20]), în care intră atît construcțiile sintactice întinse, perioadele ramificate, cît și enumerările, susținute pe lexicul epocii, la fel de bogate.

•

ВЛИЯНИЕ ЛЕТОПИСЕЙ НА ЯЗЫК „ИСТОРИЧЕСКИХ ПОВЕСТЕЙ“ А. И. ОДОБЕСКУ

Краткое содержание

Автор повестей *Михня Водэ чел Рэу* и *Доамна Киажна*, имея образцом известную повесть *Александру Лэпушняну* писателя К. Негруцци, в отличие от молдавского писателя, использует больше элементы языка древних летописей. Это влияние проявдяется в фонетике, морфологии и синтаксисе, а еще сильнее в лексике. Древние элементы всегда неразрывно сочетаются с народными. Богатые языковые явления, имевшие своим источником летописи и устное народное поэтическое творчество, показывают, что и с точки зрения литературного языка Ал. Одобеску является продолжателем литературного течения, возглавляемого журналом «Дачия литерарэ».

Автор данной работы ставит своей целбю показать, на основе представленного языкового материала, в каком направлении Одобеску развил румынский литературный язык,. исходя из языка летописей.

L'INFLUENCE DES ANCIENNES CHRONIQUES DANS LA LANGUE DES „SCÈNES HISTORIQUES“ DE A. I. ODOBESCO

Résumé

Ayant pris pour modèle la célèbre nouvelle de C. Negruzzi *Alexandru Lăpușneanul*, l'auteur des nouvelles à sujets historiques *Mihnea Vodă cel Rău* et *Doamna Chiajna* tâche de s'approprier, avec bien plus de fidélité que l'écrivain moldave, la langue des anciennes chroniques. Cette influence est visible dans la phonétique, la morphologie, la syntaxe, mais surtout dans le lexique. Les éléments anciens avoisinent partout, dans les nouvelles de Odobesco, avec les éléments populaires que l'on ne saurait en séparer. Les abondants faits linguistiques sélectés par l'écrivain aux deux principales sources : les chroniques et le folklore nous permettent de situer Odobesco, sous l'aspect de la langue littéraire, encore parmi les successeurs de la «Dacia literară», à côté des écrivains de la génération de 1848.

A l'aide du matériel linguistique étudié, l'auteur se propose de marquer le sens de développement qu'Odobesco a imprimé, en partant des chroniques, à la langue roumaine artistique.

---

29) **Întrebuințăm termenul cu accepția dată de acad. T. Vianu în studiile citate.**